

16. Recensit af den Martse:

Beretning

om

Steenkil

paa

Bornholm,

aflagt til

det Kongelige Danske

Land = Huusholdings Selskab

ved

dets Kommissarier,

og nu til

Fædernelandets Nytte,

paa

Selskabets Bekostning,

ved

Trykken bekendtgjort.

Kjøbenhavn,

trykt hos August Friderich Stein,

1770.

For

R **D** **n** **g** **e** **n**

og

Fæderlandet.

Selskabet's Førerindring.

At bygværdige Steenkul-Ganges Opdagelse er en højvigtig Sag i sær for et Land, der formedst Skovenes idelige Aftagelse, og Mangel paa anden tilstrækkelig Hjælp, nødes til, aarligen at udsende betydelige Summer til Fremmede for Brændsel, ej at tale om mere, derpaa kan ingen Tvivl være.

Selskabet har derfor betimeligt lagt Mærke til den værende Mangel paa vis Efterretning om Steenkuls Tilstedeværelse i vedborlig Mængde i Nigterne, da det ved sine første ordentlige Pris-

*

Materier

Materier tillige udsatte Belønninger for dem, der troeværdigen maatte anvise noget Sted i Hans Majestæts Lande, hvor Steenful fandtes, som til virkelig Nytte fortjente at bearbejdes. Det haabede vel, og haaber endnu en god Virkning af disse Premiers Udsættelse: men Sagens Bigtighed tillod det ej at lade det blive derved allene.

Selskabets Nidkjerhed for det almindelige Beste overtalede det letteligen til at bifalde det Forslag, som gjordes i et af dets ordentlige Møder om selv at affende Kommissarier til Bornholm, for derved en ordentlig Bergbefaring, med mueligste Nøjagtighed, at undersøge: om og hvorvit den Formodning, man havde om gode Steenful-Ganges Nærværelse der paa Landet, kunde være grundet. Hr. Bergraad Henrich Blichfeldt og Selskabets Sekretær, Hr. Kansellieraad Christian Martfeldt, som selv havde gjort Forslaget, blev dertil udvalte:

og gjorde Selskabet saa meget hellere denne Anstalt og Bekostning, som det endnu ikke var bekjendt, at nogen bergkyndig Undersøgning efter Steenkul tilforn var anstillet paa dette for den danske Landhuusholding i mange Henseender merkvaerdige Land.

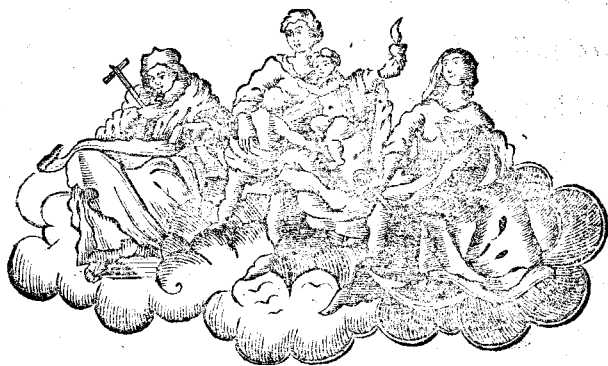
Bemelte Selskabets Medlemmer afgik saaledes, som dets Kommissarier, til Bornholm i sidst-afvigte September Maaned paa en ordentlig Bergbefaring, som Selskabet indsaae vilde blive det almindelige lige saa gaavnligt, som behageligt for det selv, i fald Udsaldet svarede til Hensigten, hvilken det Kongelige General-Toldkammer og Kommerce-Kollegie prisvaerdigen understottede ved medgivne Breve til vedkommende kongelige Betjente der paa Landet.

Udsaldet af Rejsen har svaret til Selskabets Onske. Det haver med kjendelig Fornøjelse imodtaget

taget Kommissariernes Beretning, og, efter moden Overvejelse, besluttet at lade samme ved Trykken offentlig bekjendtgjøre, paa det Publikum maae se og domme om den heele Sag, og blive underrettet om den høje Formodning man haver, at Bornholm virkelig indeholder en mægtig og vitløftig Samling af de beste Steenkul.

Selskabet, som ved denne Lejlighed har gjort, hvad det ansaae for nyttigt til Landets Gavn, tør haabe, at et Publikum, der altid har vilde det Beste, og har Indsigt nok at vilde det i den rette Orden, vil, ved denne tilforladelige Beretnings Bekjendtgjørelse, blive opmuntret til Understøttelse af de Anlæg, som i den Fald maatte blive gjorte, efter en god Plan, naar det, allernaadigst maatte behage Hans Kongelige Majestæet dertil at forunde et Partisipantskab den fornødne Frihed. Kjøbenhavn den 17de Dec. 1770.

Be

Beretning,
Oplæst
i det
Kongelige Danske
Landhuusholdings = Selskab,
den 25 Octobr. 1770.

Indledning.

Saasnart dette Kongelige Selskab, den 6 Septbr. sidstleden, anbetroede os, at tage et økonomisk Syn over, og gjøre en ordentlig Bergbesøring paa Landet Bornholm, for at meddele det en udfærlig Esterretning, saavit Tiden af en tre til fire Uger vilde tillade, Steenkul der værende angaaende: blev

det vor Sag, ej allene at rejse efter en ordentlig Plan; men vi saae og derhen, naar Rejsen var fuldendt, at vi da paa en ligesaa fattelig, som nøjagtig Maade, kunde gjøre Selskabet, som heele Fødernelandet, det tydeligt, at vi, angaaende den anbefalede Sag, baade havde rejst, som vi burde, og, om vi havde fundet noget, da og virkelig fundet det, vi havde paataget os at efterlede.

For at opnaae dette Djemærke, troede vi, at den retteste Tur, vi kunde tage, vilde blive, at begynde med Naturen, give Agt paa den, og følge dens Fodspor. Jo større Sirkel vi betragtede denne i, udi den lille Sirkel vi havde at gjøre, jo meere troede vi, vi maatte blive overbeviste om dens Sammenhæng i Forhold til Sagen, vi eftersøgte.

Det var bekjendt, at den Bergart, som var bleven Maalet for vore Eftersøgninger paa Bornholm, befandtes ogsaa i Skaane.

Alle vedste og at sige, at Søen inellem disse Lande indeholdt de rigeste Kilder til det vi ønskede, de største Skatter af de Stenful, vi haabede at finde. Paa Landet Bornholm og i dets Skjød, forsikrede vel mange, var intet mindre at finde end Steenful, værdige vor Eftersøgning; samme blev endog bekræftet af dem, vi heel ugerne skjyldte en billig Tillid, som de i heele Aar, og med anseelig Bekostning, som de selv bevidnede, af egen Erfarenhed havde lært det, de nu behagede, dog uadspurt, at underrette os om: men saa rimeligt, som det var, at anhøre i sær disse, saa vanskeligt faldt det os dog, at troe nogen af dem alle.

Det vil dog blive det rette, troede vi, selv at see, og ikke at troe nogen, ikke at lide paa noget andet i denne vigtige Sag, end paa Prøve ved egne Sandser.

Skulle vi blive saa lykkelige, tænkte vi videre, at erfare Naturens Overeenstemmelse imellem Klipperne og Landet i Skaane, og det Land vi agtede os til; saa troede vi at denne Lighed paa ti til tolv Miles Strækning, fra Strandbred til Strandbred, igjennem den vilde Sæe selv, maatte ikke kunde udrette mindre hos vore danske Landsmænd, blant hvilke Bergværks-Videnskaben dog endnu ikke har slaget merkelige Rødder, end opvække dem til en alvorlig Opmærksomhed: og Følgen deraf kunde maaskee blive, at de selv indsaae, at det lille Bornholm, hvis Strandbredde da forsikkrede om en Rigdom, som endnu ikke havde Ende paa Kysterne af Skaane, maatte ikke være uværdig til en bergværksmessig Undersøgning engang, for den vigtige Skat, som Steenful er, da saadant endnu aldrig var skeet retskaffen tilforne. En Slutning, som, om vunden ved vor Rejse, gjorde i vore Øjne dens Udfald lykkelig, om end intet videre derved vantes! Den Rejse-Plan vi havde fra dette højansæelige Selskab lybde og, i Følge vor Forslag derom i dets Møde, paa Skaane. I beste Haab derfor om et got Udfald tiltraade vi den 22 Sept. den liden Tur, vi den 19 sidst med got Held har lagt tilbage.

Kan vi nu være saa lykkelige, saa vel at berette dette indsigtsfulde Selskab vor Arbejds Fremgang og Udfald, som vi ere begjerlige at gjøre det, og som Rejsen for sig virkelig har været lykkelig: saa vil den Tiid ikke blive lang, som Selskabet behager at anvende paa at anbhøre os.

Men før vi dog skrider til Fortællingen af det Erfarne, maae vi udbede os Tilladelse, med saa Ord at berette den Plan, vi har gjort os, efter den Maade, vi har troet, at Efterfølgningen, eller vor Bergbefaring, burde skee paa.

For at gjøre dette saa tydeligt og kort, som nuueligt, og for dermed at foreene det heele, vi haver at foredrage Selskabet, vil vi søge at anføre:

1. De Kjendetegn, man ved Bergbefaringer haver at see paa i Naturen, for at overbevies om, at den Bergart man søger, og vil bedømme, for Udvindings og Bergarbejdningsskyld, er af den Natur, man ønsker den at være af, og den Bekostning værd, som derpaa maae gjøres, naar den skal vindes fordeelagtigen.
2. De Erfaringer vi har samlet paa Rejsen i Skaane i Sammenhæng med, og i Orden til den Bergbefaring, som er skeet paa Bornholm.
3. De Erfaringer vi har haft paa Landet Bornholm.
4. De Betragtninger, som vil være fornødne, i Anledning af de ved denne Forretning befundne Bergarters Beskaffenhed, med videre,

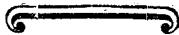
re, for at viise Bergbefaringens Nytte, og at Steenkullene man søgte, er og virkelig blevne fundne.

5. En historisk Sammenligning imellem de forhen paa Bornholm anstillede ufuldkomne Forsøg-Arbejder efter Steenkul, og imellem den rette bergværksmessige Omgangsmaade, som i Følge Stædets naturlige Beskaffenhed, og Kunstens Regler, grundede paa Naturen, vil iværksættes, om Steenkul af vedborlig Godhed, og i ret Mængde skal erholdes, med Følgerne af begge disse Arbejdsmaader. Det er vor Plan.

I.

Naar man nu vil undersøge den Sag, nemlig den rette Bergbefarings Natur, Orden og Maade, hvorledes den bør gaae frem: saa finder man, at dertil udfordres trende Ting.

- a. At kjende Naturen i sit Svøb, Bergarten i sit Bergvæsen, og altsaa den Materie, man søger, i de Materier med hvilke den i Fjeldene er omgivet, for at vide deraf at dømme, om den Materie, hvormed den er blandet, tilhører den i denne Orden væsentlig eller tilfældigvis.

- b. Alt indsee, naar man har erfaret den Materie, som man søger, at være af den rette Natur, at den samme befindes nærværende i saadan en Mængde, at den fortjener Anvendelsen af en Bergbekostning, fornøden for et saadant til dens Udvinning hønhørende Verk, som skal drives med Fordeel.
- c. Alt forstaae den rette og beste Udvindings-Maade for Bergarten, og, naar Materien udfordrer og fortjener det, da den rette Omgang ved dens Virkning og Behandling, for at levere den i den Gestalt, hvori den almindelig ansees for reen, og brugbar for Handelen.

Betræffende den første Omstændighed, Naturens Orden i at frembyde sine Berg-Skatter, da vil den erfares af Jordens Overflade: af de i Fjeldene værende Bergarters Beskaffenhed: af de adskillige Materiers Nærværelse, meere eller mindre; ved enhver Bergart: af Bergarternes og Fjeldsteenenes Skikkelse, deres Løb og Lag: af sammes Strygende udj den lige udgaaende eller horisontale Linie: af deres Faldende udi den Linie, som daler imod eller nedløber til Dybet, alle betragtede, maalte og sammenlignede fra Sted til Sted, efter den Orden og Sammenhæng hvori Naturen foreviiser dem. Efter disse Hoved-Omstændigheder er det, man maae gjøre sig et sammenhængende Begreb og en rigtig Slutning om en brugelig Bergarts Tilstædevarelse eller tværtimod.

Nøjagtigere Forklaring herom hører ikke til dette Sted. Hvorvit Reglen er iagttaget ved den anbetroede Bergbefaring, vil følgende nærmere oplysning, ligesom de medtagne Prover af vedkommende Bergarter, vi om saa

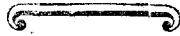
Djeblik

Djeblik skal have den Ære, at foreviise her i Selskabet, bevidne.

Den anden Omstændighed oplyses man om ved en nøjere Udøvelse af de antagne Regler ved den første. For at blive overtydet om, at en vis Bergart falder i vedbørlig Mængde, for at dømmen om dens Bygværdighed eller Ubngværdighed, haver man at anvende forbenevnte Undersøgninger paa mange Steder, og i en vedbørlig Omkreds, i Sammenhæng med Stedet, hvor man tænker at kunde anlægge Arbejdet. Herved bliver man da i Stand til at skjønne paa Ordenen, Størrelsen og Vigtigheden af det heele, alt til fornødne Slutninger for Anlæg og Arbejd. Efter Maalet og Maaden af saaledes fundne Erfaringer, bliver Slutningen til Bygværdighed paa et saadant Sted eller og anderledes. Man sættes da i Stand til af nærværende synlige Kjendetegn og Omstændigheder, i Hoved-Omstændigheder altid eens i Naturen, at slutte til de indvortes forønskede Bergarter med lige saa stor Visshed, som fra de i hænde værende Nødders, eller sliqe Kjerne-Frugters udvortes Betragtning, til de Kjerneris Tilstand de naturligtvis maae indeholde.

Det snart følgende vil vise, hvorvit vor Rapport i denne Fald er nøjagtig nok, og hvor sikkert dette Selskab, som heele Publikum, derfra skal kunde slutte til det, vi ønske at forsikre om, nemlig til Steenkuls Nærværelse paa Landet Bornholm i en forønsket Overflødigbed for begge Rigerne.

Men saa lidet, som det vilde være Mennisket nok, at see de modne Frugter paa utilgængelige Højder, uden at vide Midler til at naae dem; saa lidet vilde det være tilstrækkeligt for den Bergværkskyndige, at kjende Bergarten,

ten, dens Vigtighed og bondløse Omfang, naar han ikke tillige forstod at gjennemtrænge Klipperne selv, og opsøge Jordens Afgrunde, som Naturen allene har gjort utilgængelige for dem, som paa anden Maade, end ved en moden Indsigt, i en ret Orden, og med en tilbørlig Flid og Bestandighed vil bane sig Vejen dertil. At vinde Bergmaterier paa den beqvemmeste Maade bliver derfor endnu Bergmandens Sag og hans Sag allene. Før han begynder ordentlig Bergbyggnings-Arbejd, eller raader nogen anden dertil, maae han, om han vil blive anseet for en kysdig Mand i sin Kunst og en ærlig Mand i Landet, paa bergværksgyldige Grunde kunde bevidne, at den Materie, man vil udvinde, er værd at gjøres Bekostning paa. Stedets Beliggenhed til Arbejdet maae han viide at beskrive, og forstaae at betjene sig af: Bergmidlerne, fornødne til Verkets Drift, saavel for Verket selv, som for Arbejderne derved, maae han kunde give Anvisning paa til en taalelig Pris: den fornødne Indsigt, til en bergkunstig Bestyrelse af heele Anlægget, maae han kunde gjøre Bedkommende tydelig, og vide at iværksætte: betydelige Hindringer, som kunde standse Arbejdet for en Tiid, maae han see forud, og vide Raad imod: og endelig maae han, paa Grund af hans Bergbefaring, Tidens Lejlighed, og andre Omstændigheder, vide at gjøre saadan en Plan, at naar Verket nogensinde paa hans Raad og Anstalt blev begyndt, maatte det, for hans Anlægs Skyld, blive bestandigt, naar Overvold eller Kunstner, uværdige at nævnes, ikke forhindrede det.

At de kostbareste Metaller, ja Guldet selv, kan være ubygværdigt, dersom det iblant andre unyttige Materier var saa vit fordeelt, at den Materie af Guld, som blev vundet

vundet og virket, ikke betalte Beføstningen derpaa, det er noksom bekjendt.

At Steenkullene dog ikke egentligen ere herhen at regne, det er klart, da intet Smelte- eller Virknings-Arbejd ved dem kan forefalde: det naaget, kan deres Gange og Lag være saa smaae og ubetydelige, at de ikke fortjener at bearbejdes.

Men at de Bornholmske Steenkul end ikke kan henføres til disse, at de værtimod ere heel bygværdige, det er det, som denne Rapport vil søge at gotgjøre for dette patriotiske Selskab, til hvis højere Indsigt vi for Resten overlader vore samtlige Betragtninger.

Hvad Planen i øvrigt til Anlæg og et Verkes Drift er angaaende, da indseer vi letteligen, at hvad vor Kommissions Natur ikke har kundet føre med sig, det vil ej heller her videre kunde blive vor Sag, at forklare.

Vi skrider derfor til Rejsen selv, og hvad vi paa samme haver erfaret.

II.

Efter Overkomsten til Helsingborg begav vi os til Polschjot, en halv Miil i Nordvest fra Helsingborg, for at see de der mødende Steenkuls-Anvisninger. Det derpaa Stedet forhen anlagde Arbejd efter Steenkul, befandtes nu at være indstillet; og Mundlokket eller Indgangs-Hullet til en inddreven Feltort, og adskillige Dag- Skurfer
(allene

(allene gjorde i den løse Jord, eller i forvittred og opløst Fjeldsteen) vare alle med løs Steen eller Jord bedekkede og skjulte. Paa de Steder, hvor Fjeldsteenen lod sig tilshne, bestod samme i ordentlige Lag eller Strata af Skifer og Sandsteen, og hvoriblant og fantes Brunsteen, og Kies-Kugler eller Nyrer, hvilke Bergarter almindelig er i Følgefab med hinanden.

Fjeldsteenens Strygende var fra Sør til Nord, og paa nogle Steder fra Nordvest til Sydost; men den faldende Linie var omtrent 7 til 12 Graders Fald mod Vesten.

Steenkullene befantes udi ordentlige Drummer og Gange, hvis Strygende og Faldende var overeensstemmende med Fjeldsteenen.

Bed Samtale med een og anden hørte vi, at Mangel paa de behørigte Hjelpe-Midler, som udfordres til saadant et Bergverks Drift, var Marsag til Arbejdets Ophævelse.

Foruden det Arbejde, som her var skeet efter Steenkul, befantes og Arbejde paa adskillige Steder anlagt paa Sandsteen-Arter, som deels bleve dannede til Slib- eller Betsteene, deels blev gjort Bygnings-Steene af.

Fra denne Egn begynder en Landryg af smaae flade Fjeld; hvilke vi paa Rejsen befandt at strække sig overalt igjennem Skaane, nesten i ligeløbende, dog paa nogle Steder noget krumagtig gaaende Linie, alt i Forhold efter Fjeldsteenens Strygende, lige hen imod Landet Vornholm.

Paa

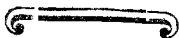
Paa Vejen betragtede vi, efter Omstændigheden nøje, alle forekommende Bergarter, og derhos mærkede, at de skaanske Møllesteens-Brud, Cronvolds Kalksteens-Brud og Brænderie, saavelsom Andrarums Alluns-Berk befinder sig i bemelte Landrygs Strækning.

For denne Aarsag Skjld gjorde vi et par Miles Omvei, og besaae dette mægtige og velbekjente Alluns-Berk, som vi befandt i en meget fordeelagtig Drift og en længe lovende, varig, god Tilstand, saavel for de overflødige gode Materialier Naturen der gjemmer i sit Skjød, som for den ordentlige gode økonomiske Maade alting der drives paa.

Efterat vi var bleven forsynede med Stuffer og Prøver af den her faldende Allun-Skifer og andre derhen hørende Bergarter, fortsatte vi Rejsen til Simbershaun, for, saasnart mueligt, at gaae over til Bornholm, som vi lykkeligen ankom til ottende Dagen fra vor Afreise.

III.

Følgende Morgen, efterat vi Aftenen tilforn vare ankomne til Bornholm, besaae vi, paa Turen om Søndagen fra Hasle til St. Duffs Kirke, een Deel af den nordlige Part af Landet, og i sær betragtede vi den sig over Landet strekkende Landryg, hvorved vi blev bestyrfede udi den forrige Formodning, at samme Landryg, betegnet paa vedfølgende Tegning, havde en fuldkommen Sammen-

menhæng og Overeensstemmelse med den forommelte Landryg, samt Fjeldsteen og Bergarterne i Skaane.

Næste Dagen derefter betragtede vi Jord- og Steenarterne imellem Hasle og Rønne, saavel som de Steder, hvor det lod sig tilhøne, at man havde arbejdet efter Steenkul. Herved erfarede, at de samme Slags Bergarter, hvilke man, som meidt, havde seet ved Polshuset i Skaane, ej allene forefindes paa Bornholm; men de besantes endog langt meere tydelige, og Steenkuls-Anvisningerne selv at give et langt større Haab til Bygværdighed, end de ved bemelte Sted. De her mødende Anvisninger bestaaer af mange jhnlige i Dagen udstigende og til Dybet faldende ordentlige Steenkul-Drummer og Gange: hvilke tillige med Fjeldsteenen haver sit Strygende fra Norden og Nordvest til Sonden og Sydost, og faldende omtrent 7 til 12 Grader mod Vesten. Fjeldsteens Hoved-Arter ved Steenkulsgaane bestaaer af Skifer og Sandsteen. Men øverst imod Dagen eller Luften er Skifersteenen opløst til Blaaleer, og Sandsteen til løst Sand. Iblant Steenkullene, saavel som udi bemelte Steenarter findes de sædvanlige Kiskugler eller Nyre-Midler, saavel som Brunsteen eller Magnesia, og paa nogle Steder finder man og Brunsteens-Art indblandet udi Steenarter.

Efterat vi derpaa havde seet Rønne, og til Landets Amtmand og andre overleveret de os fra det Kongelige General-Toldkammer og Kommerce-Kollegie medgivne Breve, og derpaa vare blevne forsynede med Nefkommensdastioner til en og anden god Mand der paa Landet, foretog vi en Rejse Landet omkring. Dog besaae vi først

Steen-

Steenful: Gangene, eller, som man paa Bornholm kalder dem, Steenkuls: Kannerne, som sees i Søen imellem Rønne og Hasle, eftersom en temmelig stille Morgenstund indbød os dertil, og vi befrøgtede, som vi og siden erfarede, at neppe nogen beqvemmere Dag vilde paa denne Tiid af Aaret indtrefte for dette Arbejde. Paa 1 og en halv til 2 og en halv Fauns Dybde, og paa 40 til 50 Faunes Afstand fra Landjorden, saae vi Steenkuls: Gange tydeligen af den Art, som vi her i Selskabet har den Ære at fremvise Stykker af dem til Prøve.

Længere ud fra Landet, og paa dybere Bunde, erklærede de tilstædeværende, at Steenkuls: Gange tydeligen kunde sees i et fuldkommen Havblik: til hvilket Syn Strømmen og en sagte Vind paa samme Tiid ikke tillod os selv at blive øjensynlige Vidner. Imidlertid hørte vi dog paa Stedet, som siden blev af mange bekræftet paa Landet, at man i det rette Vejr liget endog kunde see Steenkuls: Gangene til paa fire Faune Bunds Dybde i det ringeste.

Grundens Bessaffenhed i Søen angaaende, da gif den heel fladagtig ud fra Landet i lige Forhold efter den forbemelte Steens Fald.

Paa Erfaringen af dette rejste vi tværs over Landet fra Hasle til Swanike. Det minst merkelige, som er mødt os paa Rejsen, maae vi sige, var paa denne Tur. Vi befandt alleene Fjeldenes Overflade at bestaae af den røde og graaeagtig Granit, eller i Almindelighed af grove Steenarter.

Fra Svanike tog vi Rejsen over de saa kaldede Paradis-Bakker, hvilke Naunet meere end Naturen har forædlet. Over de samme kom vi til Nexø. Vi besaae her Fridrichs Steenbrud, som ligger et Bøsseskud fra Stædet. En liden Afstand i Nordost derafra, i Nærheden ved Søen, hvor Graniten og de grove Steenarter omskifter sig til Sandsteen, befandtes udi en uordentlig Alyft iblant Graniten en guul Kaaber-glants-Ærts, hvoraf vi medtog de Prøvet, vi her har den Ære at forelægge Selskabet.

Fra Nexø rejste vi langs med Søesiden, og befandt adskillige Omverlinger af Steenarter. Udi Sydvest for Nexø, ved den saa kaldede Zunderynke, omverles nestforbemelte Sandsteen med en rød og hvidstribet Sandsteenart, som man der paa Landet giver Navn af Gångangsteenen, for dens Ligning i Striber med den Art ostindisk Løj.

Længere hen i Sydvest ved Snogebæk befandtes en graaeagtig og dernest en sortagtig Skifersteen med smaae Steens og Kies-Nyrer.

Det var at gjøre Rejsen meere kostbar end nødvendig, og at spille den beqvemmeste Lejlighed, at kjende Naturens Sammenhæng, og Landets Bergbesskaffenhed i det heele, om vi ikke, i det vi søgte efter Steenful, havde med det samme givet Agt paa de adskillige Jord- og Steenarter, som deels allerede vare paa Landet, deels mødte os paa Turen vi gjorde: hvorfor vi troer, at vi endog bør berøre det korteligen, som ikke just var os paalagt til Undersøgning, men dog er af største Bigtighed, og just derfor dette Selskabs høje Hensigter værdig. Vi udbeder

os derfor den Frihed her at melde, før vi igjen betræder Kulgrændserne, at den omtalte fortagtige Skifer ved Snogebel bestemte vor Vej til Siden, saa vi gik fra Søekanten, hvor den faldt, ind i Landet Norden for Villedgrav, hvor man i en vitløstig Strækning foresandt en meget god Alluns Skifer, ikke mindre god, saavit Djet kunde domme, end den, hvorfra vi kom, ved Andrarum. Udi denne bornholmske Alluns Skifer fandtes, saavel udi Blaaen, som udi Søen, de almindelige Alluns Steen og Kies Kugler eller Nyrer, hvoriblant falder og nogle, som indbefatter de saa kaldede bornholmske Diamanter.

Dernæst antraf vi ved Grødbye-Læe den hvide Bergart, man anseer for en ægte Porcelæn-Materie, og som vore Naboer, de Svenske, veed alt at sætte saa Skjøn en Priis paa, at de har endog i Aar forskaffet sig en heel Ladning deraf. Den Steenart, hvorfra denne store Skjønhed regner sin Herkomst, findes strax i Nærvoærelsen i det faste Fjeld.

Bed Boederne, neden for Ruregaarden, udi de saa kaldede Juulebakker, og langs med Søekanten, fandtes adskillige Sorter Leer, af graae, rød, guul og sort Farve, hvoraf nogle ere saa vigtige i andre Lande, skjønt de aldeles ikke overgaaer disse i Finhed, at tvende Nasioner tillige beriges derved, før den tredie forbruger dem.

Som paa Vejen værende kan det her merkes, at den Steen, hvoraf disse Leerarter har deres Oprindelse, bestaaer af en skiferagtig Mergel med indblandet Talk, og glasagtig Materie, hvilken Steen vi i sær sig at see i det faste Fjeld udi et ordentlig Lag i Limens Gade paa den Vestre

Side af Aaen. Ellers hidrører tilfældigvis Leerens forskjellige Farver, deels af en klisagtig Skifersteens Oker, som virker den røde Farve, deels af Okeren af en zinkagtig Skifersteen, som virker den guule, hvilket paa flere Steder var at see, som udi Læsaaen ved Kuregaarden og andre Steder. Den sorte Farve foraarsages egentlig af en opløst Steenkuls-Materie, som alt ved Vandets Løb fra et til andet Sted fremføres til Beblandelse med Leeret.

For ej at anføre de Kjendetegn, man antræffer i Limens Gade til en stor Cement-Dyn, og det mærkelige Arbeid, der har været i forrige Tider med Cement-Steens Brud, skal vi kun melde, at Cement-Steenen, som her falder, kunde blive en betydelig Ting i en god Huusholders Berge; Skjønt den for nærværende er meere ingens, end nogens Ejendom.

En ikke ubetydelig Sag er en vittøstig Strækning af god Møllesteens Art, som imellem Limens Gade og Aaekirke Bye antræffes paa den saa kaldede Klintebakke.

Udskilligt andet tillader Tiden her ikke at berøre: Indholdet af denne Rapport maae blive om Steenkul, og bange for at misbruge Selskabets Taalmodighed, begiver vi os igjen til samme.

Paa den sydøstlige Side af Risegaarden ved Søen besandt vi nogle Steenkuls Drummier eller Gange, som strakte sig ud efter i Søen til Sydøst, og ind efter i Landet udi Nordvest eller i Nord.

Nær ved Riisegaarden, paa den nordvestlige Side, saaes at være bleven begyndt med, at nedgrave tvende Hul-
ler paa et meget ubeqvemt Sted, baade i Henseende til
Beliggenheden af Stedet, da Vandet fra alle Sider maatte
naturligvis gaae Arbejdet, og i Henseende til den ud-
vortes Anseelse, da Stedet intet Haab giver, der at kunde
antrefse Steenkul, før man kom til en meget stor Dybde,
som paa dette Sted vilde falde alt for vanskeligt at opnaae.
Dette Arbejde var efter Sigelse anlagt af de Bergarbejds-
Folk, Brygger-Lauget her i Staden haver betjent sig af.

Som denne Sønder-Vynt af Landet, hvor vi nu
befandt os, svarede just til den Vynt paa den modsatte
nordre Side af Landet, fra hvilken vi havde begyndt at
formode, at Steen-Årternes Strygende vilde lede os paa
Steenfullene, hvorom vi her blev end meere af Klippen
overbevist: saa blev det nu vor Sag, at følge Naturens
Anviisning, og til den Ende gik vi Fod for Fod Landet
herfra igjennem til mod Byen Rønne. Hvor Magnet-
Naalen viiste os Vej behøvede vi allene at see, og hos Eg-
nenes Beboere løseligen at spørge: om man ikke her og der
antraf paa Steenkul, eller noget saadant, som lignede
samme. Ingen spurte vi, som ej vidste dertil at give sit
Ja: uadspurte blev vi endog viiste til flere Steder, end
vi behøvede at kjende.

Som nogle Smaa-Åer løber i Søen fra Nord
til Ser, imellem bemelte Riisegaard og Rønne, saa troes
de vi, som vi befandt dem af lave Bunde, i dem at vilde
finde Spor nok til Steenkul-Gange. Vi foretog os der-
for at passere dem, den ene efter den anden, og hvad den
ene Dags Åsten ikke tillod, forrettedes den anden Dags
Morgen.

Vi foresandt da endeel Steenkul = Drummer eller Gange ved Lille Aae, hvorfor vi lod samme ved Vandets Aføsning blotte, og af de faste Steenkul = Gange Prøve: Stuffer udhugge, som befandtes ligesom Prøven her viser dem at være, nemlig for Steenkul saa nær i Dagen, middelmaadige gode Arter.

Stedet, hvor de toges, var 700 Fod langt fra Søen, og Gangene tilligemed Steenen havde det altid her paa Landet antrufne sædvanlige Strygende og Faldende.

Fremdeles befandtes imellem Onsbecken og Ormebecken, paa et Sted kaldet Hallen, endeel Steenkul = Drummer eller Gange, hvorved 2de Huller nær Søekanten vare nedgravede, som begge vare tildekkede med Sand og Steen: hvilket Arbejde ligeledes var skeet af de Folk Stadens Brygger-Laug dertil brugte.

Utter videre hen imod Rønne, i sær imellem Pyttehuset og Rønne, befandtes mange Steenkul = Gange, og paa mange Steder kunde sees, at der i Søekanten var gravet efter Steenkul; men alle Steder, hvor man havde gravet, var igjen med løs Jord og Sand tildekkede. Vi forbiegaaer her med Villie, hvad som maatte blive usæsterretligt at erindre og lede til Vitløstighed.

Efterat denne Rejse og Besigtelse mod Sønden for Rønne var fuldført, drog vi atter til Hasle, og paa nye undersøgte og betragtede Norden for Rønne saavel de foresundne Steenkul = Gange, som alle de Steder, hvor det lod sig tilsynne, man havde arbejdet efter Steenkul. Men alle disse Steder vare nu indfaldne og med Jord og Steen bedekkede.

En mægtig Steenfulgang, med adskillige nær paa hinanden liggende Steenful-Drumter, antraf vi endnu udi den vestlige Side af Baggeaaen nær ved Vand-Møllen paa en temmelig Afstand fra Søen op i Landet.

Ligeledes maae vi endnu her erindre, at i Søekanten imellem Bagge og Blyekop-Naerne befindes paa 400 Alens Længde en næsten sejger, eller omtrent paa 80 Graders Fald til Øster, og fra Sør til Nord, strygende Steenart. Om denne Steenarts Skikkelse i sigt et Fald, hidrører af et Fjeldbrud, eller om det er den faste Fjeldsteen, som ved en stærk ophøjet Bøjelse har antaget dette Fald, det tillod det omkringende Sand os ikke at erfare, eller Tiden at undersøge.

Her ender de Erfaringer vi har haft paa Bornholm Steenkullene angaaende. De følgende Betragtninger herover haaber vi vil blive Selskabets Opmærksomhed meere behagelige, end den blotte Fortælling af vore Rejser.

Men før end vi endnu træder dertil, maae vi dog med nogle faae Linier endnu beslutte vor heele Tur.

At besøge Bornholm i vor Tid, og ikke at see Slottet Hammerhuus i sine Ruiner, det var det samme som til sin Tid at gjenmemreise det lille Phrygien og glemme Trojas ødelagde Muure. Det naaget drog hverken denne Fornødenhed eller vor Nysgjerrighed os didhen. Men hvad vi havde erfaret angaaende Cement-Brudet i Senden af Landet, det syntes vi var i Nord deraf vel værd at anvende lit Opmærksomhed paa. Det var værd, tænkte vi, endog for Cementsteenens Skyld allene, at besee en 700 Aars gammel Bygning, som, skjønt den for største Parten var

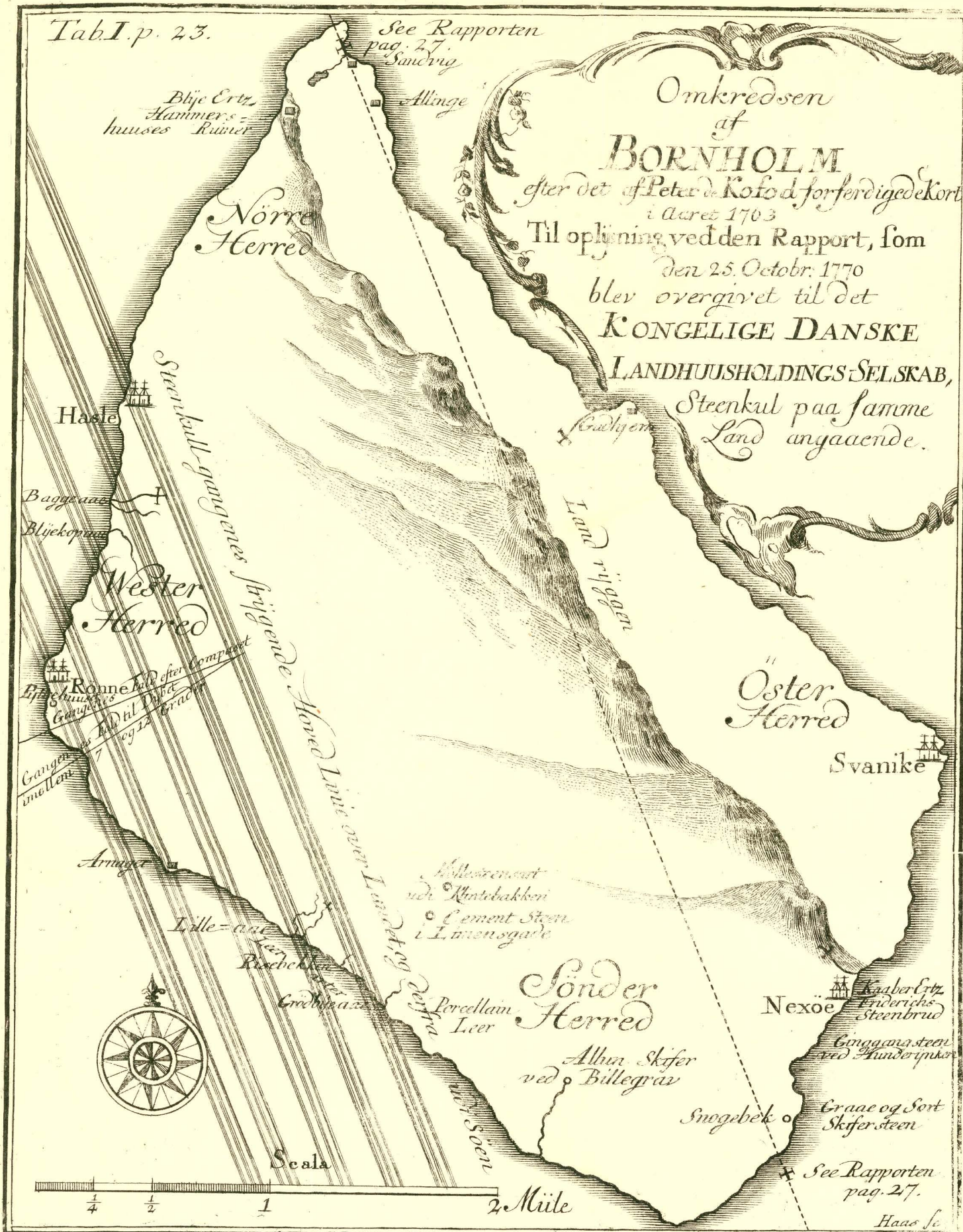
edelagt, havde dog nok tilovers, for at vidne om denne Steenarts Kraft og Styrke imod det stormende Uvejr og Tidens rørende Land. Vi gjorde derfor denne Tur. Ligesom Nygtet havde fortaalt os det, saa forefandt vi og denne Steen i Slottets deels staaende, deels nedskruede Muure, af saa levende Kræfter, som om den var indmuret kort Tid tilforne, ja med dens egen Kalk, ligesom dens med Muursteenen, saa sammenhængende, at de end ikke ved Hammeren vilde lade sig adskille: hvilken Omstændighed her meldes, som et vist Bevis paa den Steens Vigtighed til sit Brug.

Fjeldsteenen heromkring bestaaer af den røde og graaagtige Granit tilligemed Glimmer og hvid Quarz.

Ned mod Søen fra Hammerhuus Slot befandtes nogle Partikler med Blye. Erts udi uordentlige Klyster imellem nest foransførte Steenarter.

Fra Hammershuus tog vi Vejen til Sandvig og Allinge, og omsider over Landet igjen til Hasle. Paa denne nordlige Kant af Landet forekom os intet mærkverdigt Selskabets givne Kommission betræffende.

Endelig og allersidst henrejste vi til Gaarden Sakkelet i Vester Marie Sogn, hvor man i forrige Tider skal have skurvet efter Guld. Vi forefandt der allene hvid Quarz, Blænde og Glimmer iblant en grov granitagtig Steen, hvorhos og fandtes en guulagtig Oker. De paa dette Sted tagne Provestuffer vil først efter kymisk Undersøgelse udviise, om de indeholder denne Metallernes Konge.

De Betragtninger vi har
 anbetroede Besarings-Forretning

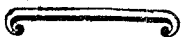
IV.

At vi maatte efter vor Skil-
 port saa tydelig, som mueligt, h
 lægge Selskabet en Tegning, T
 erfares den omtalte Steenkul-S
 samme vil Selskabet tillige indsee
 regaaende ubestemt haver anført,
 den Væe at berette, at visse Str
 Steenkul = Gange berigede, o
 en mindre Omfang i Længden en
 een Miil i Bredden: og er det,
 den Væe at berette, ikke blotte C
 foregaaende vidner, Naturens eg
 Spor, hvilket mange andres D
 ne, da man seende kan see og erfare,
 strekker sig ind fra Søen østen
 den søndre Side af Landet, og
 Norden for Hasle, hvor sam
 saaledes omtrent den anførte Længd
 befindes mangfoldige Steenfulgan
 faldende mod Vest til Dybet, I
 imod Kæne omtrent en Miils V
 og siden uden for Landet ind unde
 her paa dette endog i mange andre
 ren velsignede Land, med fuldkomm
 ligt Skatammer af Steenkul: ho
 lagt og vedvarende Arbejd, vil

De Betragtninger vi har lovet i Anledning af den
 anbetroede Befarings-Forretning er nu det, som følger.

IV.

At vi maatte efter vor Skyldighed gjøre denne Rap-
 port saa tydelig, som mueligt, haver vi den Ære at fore-
 lægge Selskabet en Tegning, Tab. I. hvoraf behageligen
 erfares den omtalte Steenkuls-Strækning og Bidde. Af
 samme vil Selskabet tillige indsee, at de Turer vi i det for-
 regaaende ubestemt haver anført, og om hvilke vi har haft
 den Ære at berette, at visse Strækninger derpaa ere med
 Steenkuls = Gange berigede, at disse indbefatter ikke
 en mindre Omfang i Længden end trende Mile, og mod
 een Mil i Bredden: og er det, som vi derout har haft
 den Ære at berette, ikke blotte Gisninger, men som det
 foregaaende vidner, Naturens eget Vidnesbyrd i dens sikre
 Spor, hvilket mange andres Dine tilligemed os kan bevid-
 ne, da man seende kan see og erfare, at Steenkulsgangene
 strekker sig ind fra Søen østen for Riisegaarden paa
 den søndre Side af Landet, og tvers over Landet til
 Norden for Hasle, hvor samme gaaer ud i Søen, og
 saaledes omtrent den anførte Længde. Fra denne Strækning
 befindes mangfoldige Steenkulsgange, Lag over Lag i Bredden,
 faldende mod Vest til Dybet, baade i Landet paa tvers
 imod Renne omtrent en Mils Brede, som allerede sagt,
 og siden uden for Landet ind under Søen. Allsaa findes
 her paa dette endog i mange andre Henseender af Skabe-
 ren velsignede Land, med fuldkommen Rished, et uudtømmel-
 ligt Skatfammer af Steenkul: hvilket, ved et ordentlig an-
 lagt og vedvarende Arbejd, vil være at erholde, og bes-
 standig

standig blive tilstrækkelig baade til at forshyne de danske Riger og Lande med, saavelsom tjene til en betydelig fordeelsagtig udenrigs Handel, saavel i Henseende til Steenkullene selv, som i Henseende til de Kjøbmands Bares Virkning, hvortil Bornholm haver de skjønneste Materialier.

Disse ere, for at blive ved Mineral-Riget allene, fornemmelig Alluns-Skiferen, som Landet haver i den Mængde, at det synes dermed bestandig at kunde forshyne mange Riger i Verden. Sement-Steenen til Sements Virkning, som ligeledes kan forshyne mange omliggende Stæder, mens Verden staaer. Leerarter til Farvers Beredning, til Porfælan, Steentøj, Tag- og Muursteens Brændinger. Møllesteenen, der i faae Aar vilde spare saa mange hundrede, om ikke tusinde Daler, for Rigerne, som vi har Møller i Landet, ej at tale om hvad der kunde vindes hos Fremmede. Alle vigtige Berker at anlegge uden at tale om andre, men som alle vil blive muelige og umuelige at vente Fordeel af, efter den Skjebne Steenkuls-Anlæget endnu vil have at prøve.

Men, at tale et Ord om de bornholmske Steenkuls Besskaffenhed, maae vi ikke glemme. Skulle de Steenkul, som os ere tilbragte, eller de, vi have den Ære at forelægge Selskabet, være af den Godhed, som de Engelske? Skulle de brænde saa vel, heede saa stærkt, og i alle Maader kunde nytte saa meget, som de Engelske? Det er Spørgsmaale, som Selskabet sikkert vil giere os. Men vi lader og vel være at besvare dem med et Ja. Aldrig er Steenkul os tilbragte fra Engeland skursede fra Jordskorpen, eller, fast som Al, stangede i Strandbredene. Men af denne slette Art ere de, vi haver haft den Ære, at foreviise Selskabet,

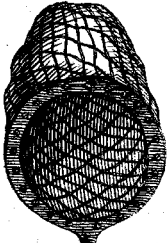

Fig. 4.

Fig. 5.

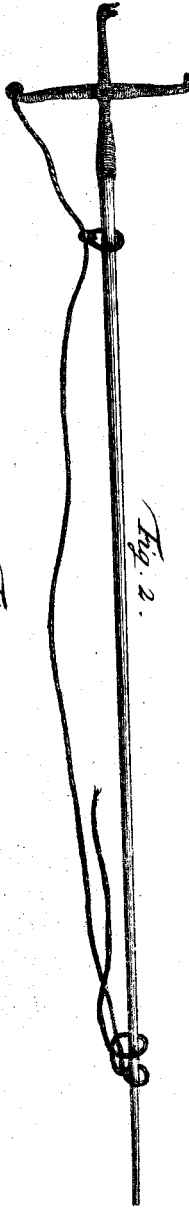

Fig. 2.

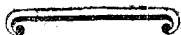

Fig. 1.

8 4 2 1
1 alen.

bet, og af samme ere alle de, man tilforn har bragt hertil fra Bornholm. Hvor besynderligt man i Søen omkring Landet kaprer dem der, det behager Selskabet at erfare af de Instrumenter, vi herved giver os den 2de i Tegning at foreviise. Tab. II. Hvoraf Fig. 1. forestiller Kul-Kilen man støder løs med. Fig. 2. Kultangen, hvormed man optager de løsnede Kul. Fig. 3. Kulkroge, hvormed man løsriver de løstødte, og endelig Fig. 4. Kul-Rjessen, hvormed man optager de smaae Kul, som blev for smaae for Kultangen. Paa saa besynderlig en Maade hentes en Bergart i Strandbredden, som bergværksmessig burde udfordres hele hundrede Lagter dybt af Jorden. Til Lands har man arbejdet lit bedre, ja hvad siger vi, slet ikke klogere. Siden man begyndte paa Bornholm at søge efter Kul, som regnes fra Kong Christian den 4des Tider, er intet Arbejd bleven fuldført, som var vel begyndt; ja det, som er meget meere, aldrig noget Arbejd, saa vel begyndt, at det kunde eller burde fuldføres. Man har aldrig arbejdet paa noget Sted saa dybt, at gode og faste Steenkul kunde der ventes: man har aldrig anlagt Arbejdet saaledes, at det burde eller kunde fortsættes til vedbørlig Dybde.

Alt dog de hidindtil i Jordforpen opgravede Steenkul er af lige saa god en Art, som de der findes i andre Lande i lige Forhold af Stedet, nemlig øverst i Steenkulgangenes Udstigende mod Dagen; det vil alle vidne, som kjender lit til denne Bergarts Natur. Fer man altsaa arbejder til den rette Dybde, her man ikke vente den rette Art Steenkul, saa lidet som man kan forhaabe en Brænd i hver Grav, som graves paa vores Kirkegaarde. Søen, vi har omtalt, Steenkulgangene, som deri sees, og hvoraf Kullene aarligen oparbejdes af den Fattige paa den Maade

allerede anført, er det tilforladeligste Beviis paa vore Forsikringer til Selskabet om de beste Kul fra Landet, naar de søges paa det rette Sted og paa den beste Maade. Til dette Arbejde lokker Naturen ligesom selv ad Konsten for Steenkullenes beqvemme Lag, der ved deres flakkaldende til Dybet, lover mange Beføstningers Besparing almindelige ved andre Steekul-Gange, foruden den Formodning des lettere at samles til Stok. De Steenkul-gange man for Næsten seer i Søen ere alle længere Distanse ned mod Dybet, end de man har skurfet af til Lands, og altsaa af en bedre Natur end hine. Dog ere de endnu ikke de, som engang bør røres, eller som tjener til fuld Nytte, naar man ret har anlagt Berg-Arbejdet paa Stedet. Med alt dette har de dog den Egenskab, at det man negter at være mueligt for Bergkullene (som man kalder dem paa Bornholm) nemlig den Egenskab at være tjenlige til Sammensvejtning af Jærnet, det kan disse (paa Bornholmsk saa kaldede) Søkul udrette. Det medbragte største Stykke Selskabet seer nærværende for sig er af den Natur.

Hr. Oberst og Kommandant v. Bülow, som holdt det for urimeligt, at de bornholmske Steenkul skulle have saa flette Egenskaber, som man har vildet give dem, indsaar, at Stedet, de tages paa, alleene maatte være Skyld i all Mangel. Denne Mangel troede han maatte aftage, ligesom man kom dybere og dybere. Til den Ende tog han Søkulene til Prøve, og i egen og Hr. Oberste Schors, som fleres Dvervarelse, lod Forsøg gjøre med dem i en fra Bergkullene renset Esse, for, om det var mueligt, at lade Jærnet ved dem sveitse. Det skeede for alles Dine: og Jærnet saaledes sammensvejst, gjemmes endnu til Exempel for alle Svagtroende om denne Sandhed, baade værende derpaa Landet, og herfra kommende. Hr. Oberste Schor

imod

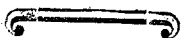
imod hvis Meening dette Experiment af Hr. Oberste Bülow blev gjort i hans egen Overvarelse, har selv tilstaaet det for os, at han saaledes var bleven overbevist om den Sandhed, han ikke tilforn troede. Meere har vi vel ikke nødig at melde om denne Sag til dette oplyste og grandseende Selskab, siden vi formoder, at det ingen Tvivl bærer om vor Sandruehed.

Er da vore medbragte Prøver af Steenkullene ikke de fuldkomneste: saa haaber vi at have overbevist Selskabet om, at de, vi haver at vente, engang kan blive det, og at de engang kan bringes saa gode, som de beste, til Landet, og det i heele tusinde Ladninger.

Skulde dog andre endnu ikke vilde troe vor Beretnings Rigtighed, for den Fornøjelse at gjøre Indvendinger, de ligesaa lidet anfører med Grund, som de maaskee ønske af os at blive overbeviste, da er det ikke dem vi tænker at overtyde om Sagens Rigtighed.

Dog vi haver endnu et Ord til Selskabet værdig en Estertanke: Foruden disse øjensynlig befundne og paa Tegningen anmærkede Steenkulsganges Strækning, blev der os af Folk paa Landet mundtlig fortaalt, at der skal findes Steenkulsgange baade ved Sandvig i Nørre-Herred, og i Søndre Herred i Nærheden ved Snogebeek. Men dette tillod Tiden os ikke at undersøge, efterdi Søen, da vi var paa disse Steder, formedelst Blæst dertil var for uskikket, og blotte Fortællelser ere ikke at lide paa; thi Folk derpaa Landet anser iblandt Steenkul for Træe, og derfor kunde de endnu snarere antage sortagtig Træe, som i almindelighed findes i Lerve-Moeser, for Steenkul. I midlertid har man paa Tegningen, ved Tegnene ff, med en

punkt.

punkteret Lirie anmærket denne Strækning over Landet, is mellem bemelte Steder udi Søen, hvor Steenkul, efter Fortællelse, skulle findes. Dog er det derhos ikke utroeligt, at jo baade paa disse og andre Steder paa Bornholm kan findes saavel Steenkul, som Tin-Ørts, og andre Slags nyttige Bergarter: hvilke ikke endnu sjensynlig ere opdagede; thi efter Fjeldsteen-Ørternes Beskaffenhed kan derom Hayes ald Formodning, naar rette bergverksmessige Efterforskninger derom i Tiden blev anstillede.

Men vi iler nu til Enden. Før vi dog slutter, kan vi ikke efterlade, at give Selskabet en kort Efterretning om Steenkuls-Historien der paa Landet, som sammenlignet med et muelig fornuftigt Anlæg til Bergarbejd, vil sætte den heele Sag i saadant et Lys, at adskillige Indvendinger, som maatte kunde gøres af Ukyndighed imod et velgrundet Haab og en tilkommende Fordeel ved Steenkulene, skal derved kunde besvares. Historien derom er korteligen denne.

V.

A, højsloelig af Hukommelse, Kong Christian den 4des Tid begyndte man at gøre Undersøgninger paa Landet efter Steenkul. En Ordre det angaaende, vi ikke fik Dje paa for Tidens Skyld, skal melde derom. At Arbejd og derefter er skeet, skal gamle Forebygninger, som Hr. Oberst og Vice-Commendant Schor siger, sig at have antruffen i Jorden, og som han henregner til de Tider, kunde bevidne. Flere kan maaskee og endnu møde; men uden at de gjør nogen
Paa=

Naastand paa Ejendoms Ret mod dem, som for nærværende vilde foretage sig noget.

I Aaret 1719 har den kongelige Vejmester ved Holmen, Peter Wartberg, efter nogle i Forvejen gjorte Forsøg, begjert og formodentlig erholdt kongelig allernaadigst Privilegium paa Steenful, Steene til Bygninger, Mølle- og Slibesteen, paa Leer til Tobaks-Piber, paa guult og rødt Leer, paa Kvit og andet deslige. Men derved er ikke bleven gjort noget reiskaffent, og Sagen er af sig selv bleven til intet.

I Aaret 1738 er for Kongelig Regning begyndt med et Undersøgnings Arbejd efter Steenful, men ophørte igjen det følgende Aar. Undersøgerne vare vel Berg-Arbejdere; men ikke bergklyndige Bergmænd.

Ved kongelig allernaadigst Privilegium under Dato 10de Nov. 1741 er Hr. Oberste Schor og Med-Interessentere skjenket de ved næstbemelte Undersøgnings Arbejd udovindne Steenful, saa og de dertil hørende og da samnstedes forefundne Bergverks-Redskaber og Instrumenter, samt Bygnings-Materialier og Tilbeher, imod at anlegge et Steenful og Cement-Berk, samt et Muursteen-Brænderie; dog paa de Vilkaar, at ifald bemelte Berker ikke vedberlig bleve bragte i Stand, skulde Hans Majestæt for deslige Redskaber og Instrumenter, samt Bygnings-Materialier vedberlig Erstatning gives. Samme Berker burde og Interessentskabet, under bemelte Privilegii For-tabelse, tilforpligtede være at have i fuldkommen Stand inden 4 Mars Forløb, og samme fremdeles udi god Gang og Drift at vedligeholde.

Men for nærværende Tid befindes alle de af Herr Oberste Schor og Interessentsskab begyndte Anlæg gandske ødelagde: Steenkuls Gruberne ere tilfaldne med Sand, Jord og Steen: og Cement samt Tegls-Brændings-Dvæne ere ganske nedbrudte.

De begyndte Steenkuls-Gruber skal, efter Hr. Oberste Schors eget Udfigende, ikkun have været i højeste 24 Allen Sejger-Dybde, fra Jordens Overflade igjennem Sand og løs Jord tillige at regne: og selgelig er det heele at ansee, som en blot Dag-Skurfning, det er: allene Begyndelse til Berg-Arbejde i den løse Jord, i allerførst mødende forvittrede, eller opløste, og mod Dagen opstigende Sjeldsteen, hvorved ingen gode Kul kan antræffes, eller være at vente.

Da nu og de begyndte Arbejder har været paa ubegvenne Steder, enten i Kanten nær ved Søen, eller ved en forbiløbende Aae, som har givet Andledning til Vandløb igjennem den løse Sand og Jord, Arbejdet til Ødeleggelse, hvorhos og har manglet ordentlig og tilstrækkelig Forebygning: saa er det ene begyndte Arbejds-Sted efter det andet bleven forladt, inden man har fundet opnaae gode og bygningsværdige Kul.

Paa saadan en Maade kunde man endnu blive ved at anvende store Kapitaler: og dog aldrig blive i Stand til, at tilvejebringe den mindste Nytte.

Denne Sags Natur siger altsaa heel tydelig, at Hr. Oberste Schors Privilegium er for længe siden ude af sin Kraft, hvorfor han ej heller, under nærværende alernaadigste Regjering, har ladet det confirmere.

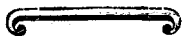
Mar

Aar 1762 haver Brygger-Lauget, efter Konge-
 lig allernaadigst Tilladelse, foretaget Undersøgnings-Arbej-
 de efter Steenkul paa Bornholm. Arbejdet er bleven dres-
 ven paa Laugets Vegne, efter Foranstaltning af Hr.
 Raadmænd og Brygger Storp her fra Stedet ved ders-
 til beskikkede og saa kaldede Fuldmægtiger.

Hr. Zoeman, en af disse, endnu levende, vidner i
 en skriftlig Forklaring han har gjort ved den Tid Arbejdet
 blev nedlagt, at Sønden og Norden for Kønne har man
 paa syv Steder gjort Forsøg for at finde Steenkul. Det
 dybeste Arbejde, siger han, har Sønden for Kønne været
 omtrent 24 Alen perpendicularer ved Stedet Zorsodde.
 Men Norden for Kønne kunde man, formedelst Vand, ik-
 ke komme dybere end 15, 16, til 18 Alens Dybde. Ved
 Sorthat har man antruffet en Steenkul-Mare $2\frac{1}{4}$ Alen
 tyk, og ved Claus Terkils Mølle eller Bagge-Maen skal
 findes en Steenkulsgang 4 Alen tyk. Ved forberorte
 Forsøgs-Arbejder, er det ikke befunden, at nogen Steenkul-
 Gang gandske har ophørt, eller er udgaaen; men man har
 erfaret, at de iblandt har aftaget noget i Tykkelsen. For
 Resten har de antruffen Steenkul i den nedarbejdede
 Dybde, men allene liggende imellem Sand og Leer.

I Begyndelsen af Aaret 1765, ved hvilken Tid
 omtrent bemelte Forklaring er bleven givet, frasagde
 Bryggerlauget sig dette hele Arbejde, siden hvilken Tid in-
 gen har tænkt paa at vinde Steenkul paa Bornholm.

Af disse anførte Omstændigheder kan da noksom er-
 fares, at bemelte af Brygger-Lauget her i Kiebenhavn be-
 kostede Forsøgs-Arbejd paa Bornholms Steenkul har været
 gandske utilstrækkeligt, og paa en ufyndig og unaturlig
 Maade

Maade anlagt, allene til Penge-Spilde, og ikke til nogen Nytte eller nyttig Dplysning.

Alt hidtil foretaget Arbejd efter Steenkul paa Landet har altsaa været forgyeves: og endnu een Slutning maae det tillades os at gjøre ved denne Beslutning, som den ene efter den anden har gjort paa deres Arbejder, dens ne nemlig: At Jogens Ret, Jogens Privilegium hindrer, i nogen Maade, vor allernaadigste Konge fra, at benaade hvem, han vil, med Friheder til nye Anlæg.

Endelig har vi erfaret, at fattige Folk i Rønne og i Hasle, og paa mange andre Steder omkring ved Søes kanten, graver aarligen, og i sær ved Vinter-Tider, efter Steenkul. I sær har de optaget mange Steenkul i Søen ved Hjælp af de forhen omtalte Instrumenter, hvilket lader sig gjøre indtil paa tolv Alens Dybde.

Paa denne Dybde blev os sagt, at man har antruffen et Lag over Steenkullene i Søen, som bestaar af blaaeagtig Skifersteen, hvilken Steen ikke med forbedrede Instrumenter kan opbrydes, og i saa Fald kan Steenkullenes Brydning ikke længere forfølges, indtil denne Steen møder, uagtet Steenkullene under samme Steen, efter Stedets Natur, kan sluttet at vedblive og videre at nedgaae i Dybet.

Heraf erfares da tilfulde at Steenkullene, i Steden for at de øverst mod Dagen ligger imellem Sand og Leer, omsider i det rette Dyb vil findes imellem den faste Fjeldsteen, hvor da sikkert vil falde de beste Steenkul man vil ønske sig.

Men

Men skal man opnaae dette Bemærke: saa falder det af sig selv, at det vil skee ved andre Midler, end de hidtil brugte.

I Stedet for, at alle hidtil paa Steenful anstillede Forsøg-Arbejder ere begyndte paa ubegvemme Steder, og paa saadan Maade, at man formedelst Blands Tilløb, og af Frygt for Grubens Indbrud, har maattet forlade Arbejdet, længe før man har opnaaet den Dybde, hvor gode Steenful kunde antræffes: saa vil det derimod blive fornødent, at man udvælger det beste og beqvemteste Sted, og derpaa skrider til et ordentlig Grubebygnings-Anlæg, som formeenes, i sær at bør skee paa et Sted i Nærheden af Lilleaae, ligesaa ved Pytte-Huusets Sønden for Rønne, samt i Nærværelsen af Bagge-Aaen, og paa det sidste Sted fornemmelig i Hensigt til at føre Grube-Arbejdet ind under Søen.

Ved Stollers Inddrivelse kan, formedelst Landets Lavhed, paa denne Kant vel ikke findes Lejlighed til nogen betydelig Hjælp: saa at Begyndelsen faaer skee ved Sænkninger, som ansættes saa langt Vesten for den næste Kulgangs Udstigende i Dagen, at samme kan antræffes omtrent i en Dybde af 40 til 50 Alen, eller som man ved Opmaalning og Overflag efter Gangens Fald kunde udfinde, at være fordeelagtigst.

Sænkningernes Forebygning, hvor løs Jord og vandelbar Steen befindes, vil det blive tjenligt at opføre med Muring, hvortil de bortkastede Brokker af Friderichs Steenbrud kunde blive nyttede, i Fald man ellers ikke nærmere, og paa en meere sparsommelig Maade

C

kunde

kunde erholde nogen anden tjenlig Steen dertil, som Se-
menten synes i sær at vilde blive.

Saaledes synes os, at det paa en beqvem Maade, og i en kort Tid, vil blive mueligt, som hidtil er bleven holdt for umueligt, allene fordi man har betjent sig af reent Ukyndige i den ordentlige Bergverks-Drift, og laant dem sit Dye, som har været dumdriftige nok til at tale, og binde Publikum saadanne Ting paa Vermet, Rigerne til Skam og Skade, som de i Oprigtighed burde have erklæret om: at de slet intet forstod.

Men hvad gjort er bliver ikke at ændre!

Det eeneste, som endnu kunde synes at staae tilbage, blev, at forelægge Publikum saadan en Plan hvorefter en Fond uden Forliis af noget vigtigt, om baade Naturen og Kunsten kunde være sig selv imod, maatte kunde samles, og et Arbejd, jo før jo hellere begyndes, som aldrig kan begyndes i vedborlig Orden for tilig. Mueligheden af samne indseer vi og heel tydeligen. Men det er for dette Selskab vi har arbejdet, og ikke, saa at sige, for Publikum, og Selskabets Kommission har ej heller strakt sig videre, ligesom den ej heller har kundet.

Men da Selskabet dog tænker for Publikum og det almindelige Beste, og vi tænker med Selskabet, saa har vi ved denne Lejlighed, og paa Grund af vor Bergbefaring, ikke kundet undlade, herved at forsikre Publikum, at dersom det giver dette patriotiske Selskab det Biesald, i Henseende til dets Omsoarg for den omtalte Steenkuls-Undersøgning, som dets Opmærksomhed har fortjent, og denne vores Rapport bevidner: saa ere vi reedebonne ogsaa at forelægge
Publi-

Publikum en Plan, hvorefter det heele Bergverks- Arbejd, under Drift og Bestyrelse af den Indsigt vi dertil troer fornøden, vil blive saavel Rigerne til anseelig Fordeel, som Partisipanterne, der maatte tage Deel i Planen, til den fornødne Sikkerhed mod merkellig Tab, og til det visseste Haab om en betydelig Gevinst, dog efter Tingens egen Natur. Smidlertid forstaaer det sig selv, at før en foregaaende Kongelig allernaadigst Tilladelse har givet os Ret til at handle, kan vi ingen Handling heri foretage.

Dette er saaledes alt hvad vi troer, i Følge den Forretning vi har paataget os, at være dette høje Selskab, som heele Publikum skyldig.

Vi forhaaber, dermed at have efterkommet et Selskabs Billie, som vi har gjort os en besynderlig Ære og Fornøjelse af at have adlydet. Som Medlemmer af samme glæder vi os ikke lidet ved, at være blevene de Midler, der har bragt det saa behagelige Tidende, som den, det fra vor Kommission har ønsket sig, og nu erholdet. Som Borgere af Staten føler vi rørende, hvor behageligt det er, med Visshed, og efter den fuldkomneste Overbevisning her muelig, igjennem dette for den publice Belfærd stiftede Selskab, at forsikre Publikum om en rig Skat, som det forgjæves har efterledt, fra Kong Christian den fjerdes indtil Kong Christian den syvendes Tider. Kjøbenhavn d. 25 Octobr. 1770.

H. Blichfeldt. C. Martfelt.

